

УДК 140.8+330.366+378.1

ГЛОБАЛЬНЕ МАЙБУТНЄ ЛЮДСТВА В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Костянтин КОРСАК

доктор філософських наук,
завідувач відділу Інституту вищої освіти
НАПН України

Юрій КОРСАК

кандидат філософських наук,
науковий співробітник
Інститут вищої освіти НАПН України

© Корсак К., Корсак Ю., 2013

чевидно, що поняття «актуальність і пріоритетність» мають велику суб'єктивну складову, а тому відзначаються значними сутнісними відмінностями не тільки для

Ключові слова: філософія, ноофілософія, виживання людства, форсайт, ноотехнології, ноосуспільство, вища освіта ХХІ ст.

кожного представника виду *Homo Sapiens*, але й для груп різноманітного складу й історії організації. Ми вважаємо особливо актуальною тему «*виживання людства*» й скеруємо на її аналіз цю статтю, незважаючи на те, що в Україні існує багато пекучих проблем освітнього, економічного і політичного характеру.

Розглянуто глобальну сучасність і майбутнє на основі найновіших наукових досягнень з урахуванням того, що може бути відкритим і використаним у перспективі. Цей підхід ми вважаємо результативнішим від усіх інших, оскільки він має ознаки справжнього форсайту і дає підстави запропонувати створення ноофілософії ХХІ століття як засобу формування для людства можливості стати мудрішим без втрат від глобальних катаклізмів, а також визначити особливості вищої освіти ХХІ ст.

Хоч в Інтернеті на різних мовах розміщено десятки мільйонів матеріалів, що так чи інакше торкаються вказаної теми, є підстави вважати стан її дослідження й характер пропозицій недосконалими і неконструктивними, неспроможними згуртувати всі сім мільярдів мешканців планети для відвернення вже надмірно близького глобального колапсу.

Ми розглядаємо *ноофілософію* як *скероване на порятунок людства інтегральне мультинаукове вчення, що аналізує найперспективніші досягнення всіх сучасних наук (Sciences & Arts) та пропонує наймудріші висновки й узагальнення для вирішення сучасних і майбутніх глобальних проблем виду Homo Sapiens.*

Потреба в ноофілософії як знарядді вибору населенням Землі екологічно безпечною шляху свого подальшого розвитку диктується сумним усепланетним сьогоденням. Навіть дві світові і безперервні локальні війни не завадили людству всього за століття учетверо збільшити свою чисельність та ще більше посилити забруднення довкілля, створивши реальні загрози власному існуванню. Цивілізоване людство перебуває у виразній розгубленості, про що свідчить майже повний провал всесвітнього екологічного форуму «Ріо+20» (червень 2012 р., Ріо-де-Жанейро). Результати цього зібрання керівників майже 200 держав провідні науковці світу оголосили «повним нулем» [8], оскільки заключна декларація містить тільки патетичні заклики до створення «зеленої економіки» та викорінення на планеті бідності [9].

Не висвітлюючи всі аспекти еволюції філософської думки у ХХ ст., приєднаємося до критичної оцінки її заключних здобутків, яка належить найбільш проникливому американському інтелектуалу Роберту Нісбету (1913–1996): «Провідна дисципліна західної думки впродовж двох з половиною тисячоліть – філософія – навряд чи існує сьогодні в якому-небудь змісті, зрозумілому для наших пращурів. Вона ще зберігала силу протягом трьох або чотирьох десятиліть ХХ століття. Ройс, Джеймс, Дьюї й Рассел були відомі широкій публіці. Нічого подібного сьогодні в нас немає. Хто зараз засвідчує хоч найменший інтерес до того, що сучасний філософ скаже на яку-небудь тему – космологія, мораль, політика або суспільство? Так само, як богослови на початку ХХ століття були витиснуті філософами, філософів витиснули інші суб'єкти впливу» [6, 529].

На наш погляд, цей частковий занепад і маргіналізація філософії мали в основі деструктивні політичні впливи надміру запеклої «холодної війни» та лідерство тих точних наук, що обслуговували це глобальне суперництво. Не випадково «суб'єктами впливу» виявилися політики, економісти, соціологи і провідні фахівці з точних наук.

З цієї групи саме останні пізніше були проголошені найбільшими «антигуманістами» й звинувачені навіть у тих помилках, що здійснили політики чи економісти.

Однак, своєї частки критики заслуговують не тільки політики, а й ті представники філософії, футурології і глобалістики, які замість пошуків реальних засобів порятунку обирали шлях формування негативної есхатології, віддаючи перевагу тотальній критиці і загальним звинуваченням на адресу всієї популяції *Homo Sapiens*. Засвідчимо цю тенденцію прикладом еволюції поглядів і пропозицій відомої в усьому світі інтернаціональної групи футурологів під керівництвом Д. Медоуза. Її діяльність спиралась на математичні теорії аналізу складних і відкритих систем американського науковця Дж. Форрестера, а завдання ставили не уряди, а мало залежне від політичного впливу зібрання науковців і менеджерів – Римський клуб.

Як відомо, учасники групи Д. Медоуза стали науковими знаменитостями, а їхні твори істотно вплинули на світогляд населення і керівників держав «золотої мільярда», відтак, на формування всесвітнього екологічного руху. Цим успіхом вони завдячують різкій точності прогнозів майбутнього, виконаних у 1972 і 1992 роках. Продовжуючи цю справу, у різних публікаціях 2002-2008 років група Д. Медоуза надала додаткові й цілковито незаперечні докази того, що всі ці 30 років людство не рятувалося, а лише прискорювало рух до повного краху цивілізації. Наприкінці завершальної книги Д. Медоуза і його колег 2008 року видання знаходимо недвозначну пропозицію всім читачам негайно почати готуватися до останньої загальної війни за залишки питної води, їжі й нафти [5].

З погляду понять есхатології як розвинутого вчення про умови і можливість кінця світу, у своїх новітніх публікаціях група Д. Медоуза нагнітає песимістичну істерію, пророкуючи прихід у період 2050-х років реального «кінця світу» – деталізованого на основі розв'язування математичних рівнянь еволюції головних світових параме-

трів (темпу народжень, споживання невідновних ресурсів та ін.) демографічного, економічного й соціального колапсу людства. Аргументація спирається на відсутність серед відомих Д. Медоуза і його колегам таких технологій і відкриттів, які б гарантували порятунок людства в умовах подальшого зростання його чисельності.

Оскільки не в авторських можливостях домогтися повної заборони поширення поглядів Д. Медоуза та інших «переконаних захисників» теорії загибелі людства, доводиться зупинитися на констатації їх помилковості і непридатності для прогнозування майбутнього.

Песимізм поглядів, аналізу світових подій і футурологічних висновків учасників групи Д. Медоуза легко пояснити їх повною необізнаністю зі станом і тенденціями подальшого розвитку точних наук, які якраз у момент початку нового тисячоліття набули спроможності вивчати природні явища в просторовому інтервалі нано-пікофемтометрів (від 10^{-9} до 10^{-15} м). У ЗМІ створені ними технології отримали назву «нанотехнології» (докази її вражаючої невідлості наводити не будемо). Набагато важливішим ми вважаємо той уже незаперечний факт, що серед найновіших технологій з'явилося **перші чотири цілковито екологічно безпечні**.

Ми запропонували для них термін «**ноотехнології**», акцентуючи їх «мудрість» у сенсі відсутності загроз для біосфери і людини ([2; 3] та ін.). Ця екобезпечність є результатом квантової природи ноотехнологій та того очевидного факту, що вони є природними процесами, які мудрі науковці скерували на користь людству без порушення цих процесів до стадії створення ними екологічних загроз.

Підкреслимо, усі індустріальні технології й абсолютна більшість нанотехнологій були і лишаються екологічно шкідливими. У майбутньому (якщо людство хоче врятуватися) необхідно буде законодавчо заборонити подібні технології, а всі наукові ресурси слід скерувати на збільшення кількості ноотехнологій.

Термін «ноотехнології» надто повільно поширюється в науковому світі, на нього ще рідко звертають увагу і не пропонують будувати на його основі ноосупільство. Як правило, продовжуються заклики до підвищення моральності поведінки і дій. Обмежимося особливо цікавим і показовим прикладом – працею одного з найвідоміших учасників радянських перебудовних процесів кінця 1980-х років, доктора економічних наук, Президента міжнародної спілки економістів Гаврила Харитоновича Попова [7].

Ця стаття має парадигмальне значення і вирізняється багатьма унікальними рисами, оскільки являє собою певне підбиття підсумків багатьох явищ світу і Росії з точки зору її автора і тих непересічних знань, які він накопичив упродовж довгої і плідної наукової діяльності. Вважаючи сьогодні «епохою криз» і навівши майже повний їх перелік, Г. Х. Попов відзначає існування всього трьох недосконалих реакцій на ці кризи: *пасивність* і намагання зберегти наявне; *модернізація* сучасних соціально-економічних систем; *антиглобалізм* як загальне відторгнення постіндустріального суспільства з майже повною відсутністю конструктивних і прийнятних пропозицій. Свою стратегію (четверту) він називає «антицивілізаційною» у сенсі альтернативи сучасній постіндустріальній цивілізації і вказує: «Суть її в тім, що відкидається не конкретна модель сучасної цивілізації, а вона сама як головна причина криз» [7, 96].

Критикуючи всі вихідні постулати «сучасної цивілізації», Г. Х. Попов пропонує нову цивілізацію ХХІ ст. на основі інших постулатів, що полягають у п'яти твердженнях:

1) розумність має бути фундаментом нової ідеології та особистісної поведінки громадянина суспільства майбутнього (нової цивілізації);

2) серед потреб на перше місце виходить *розвиток Інтелекту*. У складі людської популяції головною стає страта *інтелігентів*. Вона буде вищою кастою, елітою людства, його справжнім мозком;

3) визнається нерівність людей, місце кожної особи визначатиметься за об'єктивними показниками її інтелекту;

4) *четвертим* постулатом нової цивілізації стануть *терпимість, лояльність, толерантність*;

5) здійснення розумних дій ультимативно вимагає для нової цивілізації «ідеї організації, тобто організованості та регулювання», але з виключенням загрози тоталітаризму. [7, 98–100].

Подібна ідеологічна основа нової цивілізації диктує, як переконаний Г. Х. Попов, низку кроків для перетворення її в позитивну всепланетну реальність:

1. Наукове і розумне регулювання чисельності населення для поступового виведення на стабільні показники.

2. Використання новітніх досягнень біологів і медиків для «очищення» генофонду всього людства та усунення вже не такої й віддаленої перспективи кількісної переваги інвалідів та хронічно хворих у складі населення.

3. Перехід до розумних і науково обґрунтованих норм індивідуального споживання для всіх мешканців Землі.

4. Має бути радикально зміненим ставлення людей до оточуючого середовища. Спектр заходів може бути дуже широким – від припинення утворення шкідливих відходів аж до «нового розселення населення по планеті з метою виведення людини із зон, що вимагають додаткових витрат ресурсів».

5. Складним, але необхідним є захист «розуму та інтелекту від деградації». Сучасні комп'ютерні технології і неконтрольований Інтернет Г. Х. Попов вважає безпосередніми чинниками зниження інтелекту школярів у державах найінтенсивнішої інформатизації освіти. Слушним є його вказівка на те, що з початком нового століття японські школярі на міжнародних тестуваннях жодного разу не досягли показників, які були звичними для їхніх батьків 20–30 років тому. Однак, менш чітким є його сподівання на майбутні обмеження світових інформаційних мереж і засобів індивідуального сполучення з ними.

У стислому формулюванні наша оцінка ідей Г. Х. Попова може бути такою: практично всі його пропозиції мають морально-етичний характер й ігнорують стан і тенденції змін засобів життєзабезпечення людей за роки, що пройшли після розпаду СРСР. Через негативні особливості психіки і поведінки людини їх здійснення виявиться неможливим. Намагання підвищити морально-етичний рівень землян обов'язково сприятимуть спільному порятунку й руху до «альтернативної цивілізації», але ніколи не стануть її фундаментом і засобом «спорудження». Можна сподіватися тільки на технологічні прориви небаченого обсягу і досконалості – на створення і використання ноотехнологій.

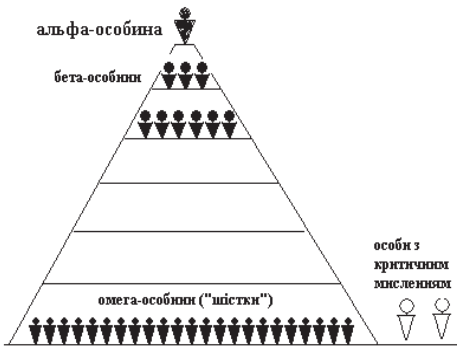
У подальшому аналізі використаємо досягнення біологічних наук, насамперед, етології. Для того, щоб не приєднатися до безлічі зниклих видів, популяція сучасних *Homo Sapiens* зобов'язана стати неймовірно мудрою і свідомо керувати собою і практично всією біосферою.

Це було б нормальним видовим завданням, якби наші тваринні попередники і пращури десятки мільйонів років крок за кроком вдосконалювалися саме для успішного виконання вказаного глобального Мудрого Менеджменту. Та всі ці періоди й епохи йшло не накопичення «Розуму + Мудрості», а цілком нормальна для біосфери крива бійка за цілковите оволодіння своєю екологічною нішею засобами повного знищення будь-яких конкурентів.

Етологи, досліджуючи найглибинніші засади і причини поведінки та вчинків представників усіх розвинених видів (переважно птахів і ссавців), незаперечно довели надто низьку якість видової поведінки *Homo Sapiens* [1; 4 та ін.]. З етологічних знань випливає, що гуманізм став більш поширеною нормою тільки після повної перемоги аграрного способу життєзабезпечення, коли полоненого ворога стало економічно надзвичайно вигідно, вибачте, не з'їсти, а закувати в кайдани і примусити на десятки років працювати в полі, забезпечуючи живленням себе і господарів (які,

до речі, отримали досить вільного часу для винайдення грамоти і складання розумних рукописів).

Етологи виявили, що всі особини чоловічої статі серед паванів чи людей поділяються на дві групи різної чисельності. Члени більшої заплановані Природою (чи «відбором») на формування пірамідальної структури й безперервні змагання усередині неї за позицію «альфа-лідера», а члени меншої обирають тільки індивідуальні заняття й уперто залишаються осторонь «піраміди» (група «інтелігентів»). Цей природний поділ чоловіків за вищими програмами свого розвитку й мозкової діяльності ми схематично зобразили на *рис. 1*.

Рис. 1. Природний поділ чоловіків за програмами видового призначення

Подібна ієрархічна побудова є жорсткою природною закономірністю, яка характерна для всіх ссавців і птахів, що входять до досить стійкої групи постійного складу, яка змушена захищати свою територію чи інші ресурси життєзабезпечення від інших груп, що зазіхають на них. Науковці виявили, що у природних умовах поділ осіб чоловічої статі на дві вказані на *рис. 1* групи чітко виявляє себе у ранньому підлітковому віці. Головне завдання підліткового періоду – формування стійких зв'язків між однолітками й утворення досить упорядкованої підліткової ієрархії у вигляді розподілу окремих особин на сходинках домінантності й підпорядкування, розпочинаючи з визнаного лідера (альфа-підліток) до

останньої «шістки». У подальшому вони й формують «збройні сили племені», а особи з критичним мисленням у старшому віці стають його «мозком». Найбільші історичні досягнення у війках і війнах з розширенням території племені аж до рівня імперії мали *тандеми* з потужного альфа-лідера та інтелектуала рівня Аристотеля.

Нереалістичність пропозицій Г. Х. Попова щодо формування керівництва «нової цивілізації» доводять закони етології: інтелектуали-непірамідальники взагалі неспроможні до серйозного об'єднання задля захоплення й утримання повноти влади. Коли ж ця влада «падає» їм у руки, вони можуть залобки винищити третину співвітчизників задля «досягнення справедливості і щастя» (саме так вчинили кандидати гуманітарних наук у нещасній Кампучії, ненабагато поступилися цьому досягненню загальновідомі російські та інші інтелектуали минулого століття в намаганні побудувати ідеальне комуністичне суспільство).

Тому немає підстав вважати інтелігентів єдиними рятівниками людства, яке не позбавилося від недоліків генетичних програм поведінки. У авторів є багато підстав вважати надзвичайно низькою підготовленість людства до мудрого управління всією Землею.

Та спробуємо все ж відшукати надії на позитивне майбутнє. Ми можемо нагадати читачам про винайдення науковцями перших мудрих способів виробництва (пропонуємо назвати їх «ноотехнологіями») і повторити ще раз: повна заміна індустриальних ноотехнологіями дасть можливість поєднати збільшення населення Землі з підвищенням якості життя й лікуванням пошкоджень біосфери [2; 3]. Утім авторські спроби надати цю інформацію організаторам світового екологічного форуму «Ріо+20» закінчилися повним фіаско.

З високою імовірністю можна гарантувати такий розвиток подій: після якихось грандіозних катаклізмів і великих людських втрат з одночасним додатковим руйнуванням довкілля всілілі вресні усвідомлять

необхідність розвивати не «зелену економіку» на рапсі й цукровій тростині, а нооекономіку і ноовиробництво на основі ноотехнологій.

Цей сумний висновок має в основі безліч історичних прикладів того, як до розумних попереджень інженерів, техніків, технологів, представників багатьох наук керівники і «широкі маси» прислухалися тільки після аварій, катастроф чи інших нещасть з людськими жертвами. Доцільно ще раз нагадати про те, що катастрофа у Чорнобилі сталася тільки через злочинну неувагу еліти радянських науковців і керівників до пропозицій інженерів трішки змінити структуру реакторів і цілковито ліквідувати можливість вибухів чи великих аварій.

У подоланні подібних негараздів і в накопиченні необхідних для порятунку людства знань провідну роль має відіграти вища освіта ХХІ століття. Ще напередодні настання зміни тисячоліть вона зустріла значні утруднення у спробах збереження своєї традиційної якості й досконалості під тиском поєднання негативних наслідків масовізації (точніше – руху до повного охоплення вищою освітою молоді студентського віку); зниження рівня знань молоді та її мотивації до успішного навчання; скорочення середнього обсягу витрат на утримання і підготовку одного студента; зменшення часу існування масових професій і надмір нової інформації; негативного впливу ЗМІ на формування системи індивідуальних пріоритетів дітей і молоді, її моральної стійкості та гуманістичної духовності.

Для комплексного подолання цих проблем ті держави світу, які в останні роки досягли найвищих освітніх успіхів, застосовують одразу кілька заходів: 1) подовжують тривалість підготовки молоді до початку вищої освіти, включаючи й дошкільний період; 2) ведуть діагностику здібностей учнів, розвивають сучасні педагогічні вимірювання й використовують профільне навчання впродовж 3–4 років у старшій середній школі; 3) поглиблюють структурування вищої освіти «по горизонталі», пропонуючи молоді, як мінімум, академічну

(присуджуються дипломи «А»), технологічну (дипломи «В») і професійно-технічну (дипломи «С») вищу освіту з різною тривалістю програм; 4) рухаються до чіткішої структуризації «по вертикалі», використовуючи триступеневу модель «бакалавр – магістр – PhD» (досить часто – навіть ще складнішу за рахунок дипломів «асоціата» чи «молодшого спеціаліста»). Як свідчать приклади багатьох країн (Німеччини, Фінляндії, Ірландії, Сінгапуру та інших), одночасне використання цих засобів дає змогу надавати професію всім представникам нових генерацій ще у рамках системи освіти, забезпечуючи високу якість заключних компетентностей та їх хороше узгодження з вимогами національного ринку праці.

На наш погляд, у сучасних умовах прискореної зміни технологій і збільшення кількості різноманітної інформації, з якою стикаються студенти та їх викладачі, доцільно намагатися свідомо боротися з кількома перешкодами, що заважають успіху під час виконання будь-яких аналізів та роздумів на шляху до вирішення поточних проблем і створення правильних прогнозів майбутнього. Ідеться не тільки про загальновідомий системний підхід, правила логічного мислення і використання законів філософії, що стосуються прогресу і розвитку. Слід безперервно розшукувати й використовувати найновішу наукову інформацію й намагатися передбачити ті важливі відкриття, що мають статися у найближчі роки. Лише за цієї умови прогнози простягатимуться у майбутнє не на рік-два, а на 10–20 років.

Враховуючи вже висловлені думки про труднощі поширення важливих попереджень і досягнення «помудрішання» загалу керівників і населення, слід орієнтувати середню і вищу школу на формування громадян суспільства майбутнього, творців ноонаук і ноотехнологій. Для цього доведеться змінити обсяг, зміст і загальне скерування циклу історичних дисциплін у закладах усіх рівнів, зробити їх знаряддям формування вищої цивілізованості й мудрості через акцентування головних «помилко минулого», а не складання переліку міжнаціональ-

них образ і поражунків. Лишаючись громадянами своєї вітчизни, кожна молода людина повинна перейнятися проблемами планети і боротися із глобальними викликами.

Наприкінці ще раз висловимо сподівання на активну підтримку ідеї ство-

рення ноофілософії та використання її можливостей для об'єднання науковців, широкої громадськості і вищого керівництва навколо завдання своєчасного відвернення серйозних загроз виживанню людства.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Дольник В. Р.** Непослушное дитя биосферы: Беседы о человеке в компании птиц и зверей / В. Р. Дольник. – М. : Педагогика-Пресс, 1994. – 208 с.
2. **Корсак К. В.** Нообудущее цивилизации, культуры, образования и воспитания / К. В. Корсак // Народное образование. – 2011. – № 7. – С. 42–45.
3. **Корсак К. В.** Ноотехнологии – база позитивной эсхатологии и устойчивого развития [Электронный ресурс] / К. В. Корсак, Ю. К. Корсак // RELGA. – 2012. – № 15, 15 октября. – Режим доступа : www.relga.ru
4. **Лоренц К.** Двуликий Янус (агрессия человека) [Электронный ресурс] / К. Лоренц // Экология и жизнь. – 2002. – № 3. – С. 8–11. – Режим доступа : [http://www.ecolife.ru/arhiv/flash/26\(3-2002\).html](http://www.ecolife.ru/arhiv/flash/26(3-2002).html)
5. **Медоуз Д.** Пределы роста. 30 лет спустя / Д. Медоуз, Й. Рандерс, Д. Медоуз ; пер. с англ. – М. : ИКЦ «Академкнига», 2008. – 342 с.
6. **Нисбет Р.** Прогресс: история идеи / Роберт Нисбет ; пер. с англ. – М. : ИРИСЭН, 2007. – 557 с.
7. **Попов Г.** О цивилизации XXI века / Г. Попов // Вопросы экономики. – 2013. – № 2. – С. 94–107.
8. **Вайцзекер Эрнст Ульрих фон.** «Рио плюс 20» равняется нулю / Эрнст Ульрих фон Вайцзекер // Экология и жизнь. – 2012. – № 8. – С. 27–29.
9. The Future We Want (www.un.org/en/sustainablefuture)

CITED LITERATURE

1. **V. Dolnik.** The disobedient child of biosphere: Conversations about the person among birds and animals. – Moscow: Pedagogika-Press, 1994. 208 p.
2. **K. Korsak.** Noofuture of a civilization, culture, education and training // Public education. – 2011. №7. – P. 42-45.
3. **K. Korsak., Y. Korsak.** Nootechnologies – positive eschatology and sustainable development base // RELGA. – 2012. – № 15, November 15. (access www.relga.ru).
4. **K. Lorents.** Two-faced Janus (aggression of the person) // Ecology and a life. – 2002. – № 3. – P. 8-11 ([http://www.ecolife.ru/arhiv/flash/26\(3-2002\).html](http://www.ecolife.ru/arhiv/flash/26(3-2002).html))
5. **Donella Meadows, Jorgen Randers, Dennis Meadows.** The Limits to Growth. 30 years later / Translated from English – Moscow: «Academkniga» Engineering Consulting Center, 2008. – 342 p.
6. **Robert Nisbet.** Progress: the history of idea. Robert Nisbet; translated from English. – Moscow: IDISES, 2007. – 557 p.)
7. **G. Popov.** On XXI century civilization // Economy problems. – 2013. – №2. – P. 94-107
8. **Ernst Ulrich von Weizsacker.** «Rio plus 20» is equal to zero // Ecology and a life. – 2012. – №8. – P. 27-29
9. The Future We Want (www.un.org/en/sustainablefuture)